

С Т А Н О В И Щ Е

на проф. д. и. н. **ВАЛЕРИ ГРИГОРОВ СТОЯНОВ**

за дисертацията на **ПЕТЯ ДИМИТРОВА ПАВЛОВА**

Турция в българската политика (1989-2004 г.)

за присъждане на образователната и научна степен „доктор“ в Област на висшето образование 2. *Хуманитарни науки*, Професионално направление 2.2. *История и археология*, Научна специалност *История на България (Съвременна българска история)*

с научен ръководител **проф. д-р ЕВГЕНИЯ КАЛИНОВА**

Рядкост е да попадне човек на такъв тип проучване, разработено като дисертационен труд. Обикновено кандидатите за придобиването на образователната и научна степен „доктор“ се залавят с някакъв по-конкретен проблем, дори проблемен аспект, който се стремят да анализират и проследят в развитие, разкривайки логичните взаимовръзки и градивни елементи на обекта, който изследват. Тук обаче темата е формулирана в нейната цялост, което предполага априори по-сложен холистичен подход. Единственото ограничение е в хронологичната рамка, маркирана още в заглавието на труда. Тандемът на докторант и научен ръководител е проявил огромна смелост, силна воля и достатъчна амбиция, за да доведе това си начинание до щастлив завършек, предлагайки ни едва ли не един комплексен *Vade Mecum* за ролята и мястото на Турция в българската политика на посттоталитарния преход.

Резултатът е впечатляващ като обем и тематичен обхват – на почти 500 стр. е разгърната панорамната картина на българо-турските отношения през разглеждания период с най-прецизни детайли. Анализът е подплатен с достатъчно изворов материал, издирен в обнародваната мемоарна и изследователска книжнина, но също в периодичния печат и най-вече в различните архивни единици, съхранявани в Централния държавен архив и в архивите на Министерство на външните работи и на Администрацията на президента. Текстът е изпълнен с описания на тяхното съдържание и цитирания на извадки от един или друг документ, което обогатява нюансите и засилва доказателствената стойност на това комплексно проучване.

Работата е класически структурирана – състои се от Увод, Изложение в четири глави, от които всяка с различен брой параграфи и подпараграфи, Заключение и Библиография. Основната цел на авторката е да надгради в тематичен и хронологичен план постигнатото досега в българската историография по отношение на билатералните българо-турски връзки, като анализира критично по-значимите събития и разкрие в детайли някои етапи от подготовката на двустранните споразумения. Хронологичните рамки са ясно очертани – от края на 1989 г., когато е най-ниската точка в отношенията между двете държави, а Република Турция е възприемана традиционно като най-голямата външно-политическа и военна заплаха, до присъединяването на България към НАТО през 2004 г., когато двете страни постепенно се превръщат от противници в стратегически съюзници и партньори. Авторката осъзнава, че липсата на свободен достъп до голяма част от информацията

поради нейния чувствителен характер възпрепятства по-задълбочено изучаване на поне част от визираните проблеми. Тук може би трябва да се споменат материалите от т. нар. силови ведомства, които по презумпция са призвани да осъществяват вътрешен контрол, разузнаване и противодействие на проявите срещу държавността. Липсата на достъп до турските архиви на свой ред не позволява да се проучи в детайли турската позиция по един или друг въпрос от развитието на взаимните контакти. Това ограничава в известна степен рамките на дисертационния труд, чиито научни изводи и резултати се базират най-вече на достъпната в България наративна и архивна книжнина. Но независимо от (или въпреки) тези ограничения докторантката е успяла да извлече максималното от информацията, до която е успяла директно или косвено да се добере. И това повишава неимоверно стойността на нейния труд.

Първата глава отразява развитието на политическите отношения между двете страни. В самото начало Турция е в по-изгодна позиция поради негативното наследство на т. нар. Възродителен процес. Тя има всички основания да се възползва от хода на събитията в България, които през есента на 1989 г. (а и до днес) никой не определя като „Българска пролет“. Но добрата дипломатическа традиция – трябва да ѝ признаем (все пак е бивша имперска сила) – я кара да заеме изчаквателна позиция и да спре натиска по признаване на „турско национално малцинство“ у нас и за подписването на изселническа спогодба.

Инициативата за нормализиране на контактите е на българската държава. Подобряват се консулските взаимоотношения, намаляват се трудностите по издаване на визи. Дори Турция едностранно премахва визите с надеждата, това да стори и България, но по това време страната е в процес на синхронизиране на законодателството си с европейското и не откликва на турските очаквания. Ускореният ход на България към инкорпорирането ѝ в Европейския съюз ѝ придава допълнителна тежест в двустранните отношения. Това, че тази ситуация не е използвана ефективно, се дължи до голяма степен на неумението на новите български политици да отстояват националните интереси.

В този контекст трябва да се разглежда и отстъплението от първоначалната позиция, спорните въпроси да се решават по реда на тяхното формулиране – първо българските имуществени претенции в Турция и едва след това уреждането на социалните въпроси на изселилите се български турци. Тук докторантката правилно проследява различията в позициите на „социалистическите“ правителства и тези на „демократичните сили“. И ако при управлението на Жан Виденов на Турция все още се гледа с предубеждение, то при Иван Костов настъпват съществени промени, за които, обаче, все още няма достъп до изворната информация. Негативната оценка за действията на неговия кабинет се засилва и от решението му да сключи споразумение, уреждащо социалните осигуровки на изселилите се български турци, без преди това да има съгласие за удовлетворяване на българските имуществени претенции. Дисертантката отбелязва, че това е тежко нарушение в полза на Анкара на баланса между двете държави, извършено с подписа на българския премиер. След задоволяване на нейните искания интересът на Турция към разглеждане на имуществените спорни въпроси спада и те си остават нерешени до днес. Все пак редица споразумения, подписани от „десните“ правителства на България, успяват да издигнат българо-турските отношения на ново, по-високо ниво.

Втората глава е посветена на взаимоотношенията в сферата на сигурността. Разгледан е пътят в постигането на решение по определяне на двустранната граница при устието на р. Резовска. Споразумението за делимитацията с Турция е подписано от правителството на Иван Костов. Забелязана е известна припряност у българския премиер за решаването на този десетилетен проблем, но поради липсата на достъпна информация не може да се прецени, дали върху него е бил оказван някакъв натиск. С определеност може да се говори, че заслугата за изграждане на договорно-правната база на този тип отношения е на правителствата на Ф. Димитров и Ив. Костов, докато останалите са по-предпазливи към взаимодействия в сферата на отбраната и сигурността. Това ясно си проличава и по отношение на болезнения за Турция кюрдски проблем. Българската дипломация гледа да не заема официална позиция, с която да предизвика турското недоволство. Но ако „десните“ ни политици са по-склонни на отстъпки към Турция по кюрдския въпрос, то левите традиционно са по-отворени за „кюрдската кауза“. Това се вижда от състава на участниците в проведената в София (1994) международна конференция за Кюрдистан, сред които личат имената на лица с националистически изяви, дейно подкрепяли т. нар. Възродителния процес – Минчо Минчев, Орлин Загорев, Стоян Радев, Илчо Димитров, Петър Петров, Паунка Гочева и др. (вж. на с. 233-236).

Третата глава разглежда двустранните икономически отношения. Тя се състои от осем параграфа (някои от които с допълнителни подраздели) и се разпростира върху почти всички възможни аспекти – от търговия и инвестиции, земеделие и животновъдство, до енергетика, транспорт, инфраструктурни проекти, телекомуникации, туризъм, а накрая и инициативата „Черноморско икономическо сътрудничество“, на която България става съосновател, въпреки някои първоначални обструкции. Тук внимателно се проследява развитието във всеки сектор, като се отчитат не само постиженията, но и възникналите проблеми, например в сферата на транспорта поради налаганите турски рестрикции или в областта на телекомуникациите – затрудненото приемане на българските програми в Североизточна и Югоизточна България, Източните Родопи и Черноморието (сиреч все в районите с турскоезично население) се обяснява с неспазване от страна на турската държава на международните договорености в областта. Всъщност – това е елемент от политиката на „мека сила“ на Турция за въздействие над населението в съседна на нея страна. Защото мощните ретранслатори, поставени в близост до граничната бразда, излъчваха не само развлекателни забавни програми, обезсмислили идеята на Доган за създаването на турски ТВ-канал, но и агитационни изборни клипове в полза на кандидати от ДПС.

Четвъртата глава обхваща билатералните отношения в сферата на образование, наука и култура. През разглеждания период те са по-слабо развити, поради предпочитанията на България към интеграция с европейските институции. Доколкото се осъществява някакво сътрудничество в областта, то е главно по турска инициатива. Не всички идеи на Анкара се възприемат безрезервно, например тази за създаването на българо-турски университет. Въпреки проявената „отстъпчивост“ дори правителството на Иван Костов осъзнава „подводните камъни“ от реализирането на една такава идея. Но Турция все пак оказва съдействие за подготовката на учители по турски език и при подпомагане на религиозния живот на мюсюлманите в страната – неслучайно в Главното мюфтийство

едно до друго стоят българското и турското знаме, а част от преподавателите по верски предмети в Ислямския институт са турски граждани. Прави впечатление, че българската страна възприема по-умерено решение във връзка с правото на изучаване на майчиния език в училищата. Тя устоява на всички опити на натиск по този въпрос, а външното министерство заема по-балансирана позиция от останалите ведомства (особено МОН) при справяне с проблемите от двустранно естество.

Вероятно има какво още да се изследва по темата – например за ролята и размера на „куфарната търговия“, значението на личните контакти и връзки, сътрудничеството в областта на спорта с обмяна на треньори и спортисти, отношенията на ниво общини и побратимени градове и пр. Всичко това може да бъдат задачи за бъдещи проучвания. В сегашния си вид работата е достатъчно всеобхватна и развита в детайли, написана е на хубав стил и език с много малко забелязани грешки (главно повторения на думи и при членуване) – неща, които лесно ще се изчистят при подготовката на текста за печат. А от това определено има нужда, защото трудът несъмнено ще е от полза при обучението на нашите дипломатически кадри с профил Турция. Също за колегите историци и най-широка публика. Тогава може би ще се намери и по-сполучливо решение за двойната (а на места и тройна) номерация на бележките под линия, която смущава. Авторефератът отговаря на изискванията; по темата докторантката е представила и осем публикации.

Всичко това ме кара с чиста съвест да гласувам позитивно, като препоръчам също и на уважаемите членове на Научното жури да присъдят на г-жа ПЕТЯ ДИМИТРОВА ПАВЛОВА образователната и научна степен „доктор“ в Област на висшето образование 2. *Хуманитарни науки, Професионално направление 2.2. История и археология, Научна специалност История на България (Съвременна българска история).*

София, 14.09.2025

(проф. д-р ВАЛЕРИ СТОЯНОВ)